

SKÖRDESKADOR OCH JORDBRUKSPRISER

Av professor emeritus GUSTAF ÅKERMAN

GENOM årets missväxt och regeringens ställningstagande till jordbrukarnas kompensation därför har en situation och ett allmänt prispolitiskt problem aktualiserats, som i början av kriget var mycket brännande och omdiskuterat. När en betydande sänkning av den nationella produktiviteten inträder, vare sig på grund av krig eller missväxt, är det ju ofrånkomligt, att en motsvarande sänkning av reallöner och andra realinkomster måste ske. Principiellt sett kan detta ske genom att varuprisnivån får ligga stilla och penninglöner och andra penninginkomster få sjunka, eller så att penninglöner och -inkomster ligga stilla, medan varuprisen stiga lika mycket som motsvarar produktivetsförsämringen. Alldeles meningslöst är att i ett sådant läge påfordra stegringar av penninglöner och -inkomster, motsvarande den produktivetsbetingade varuprisstegringen, ty en sådan löne- och inkomststegring måste blott medföra ytterligare prisstegringar av ren inflationskaraktär utan att kunna råda bot på den i detta läge oundvikliga reallönesänkningen. Försöker man lyfta sig själv i håret, blir resultatet blott att man får huvudvärk.

Hela denna allmänna fråga har i vårt land på ett tidigare stadium än i andra länder blivit grundligt genomdiskuterad. Den som härvidlag lade den bestående vetenskapliga grunden var professor Davidson under och efter det första världskriget. Man måste säga, att sällan har en kammarlärds spekulationer haft mera genomgripande praktiska ekonomipolitiska konsekvenser än som härigenom blev fallet. Davidsons huvudtes var i korthet, att vid produktivetsförändringar penninglöner och andra penninginkomster borde ligga oförändrade, medan en förbättrad produktivitet borde få uttryck i sänkta varupris och en försämrad produktivitet i höjda sådana.

Davidsons läror utvecklades sedan av professor Lindahl och kommo under 1930-talet att omfattas av nästan alla svenska nationalekonomer. Härigenom och särskilt genom finansdepartementets dåvarande statssekreterares, Dag Hammarskjölds verksamhet blevo de bestämmande för de svenska statsmakternas principiella inställning till hithörande frågor och särskilt till de prispolitiska problem, som uppenbarade sig i början av senaste världskrig.

Världskriget medförde ju genast från början stora inskränkningar och försvåringar av vår utrikeshandel, särskilt beträffande bränslen, och därmed också en betydande nedsättning av den nationella produktiviteten. I denna situation framlade finansministern i några propositioner till höstriksdagen 1939 det prispolitiska programmet, att sådana prisstegringar, som påtagligt betingades av utrikeshandelns och produktionens försämrade villkor, borde tillåtas utan att behöva föranleda några stegringar av penninglöner eller andra penninginkomster. Denna inställning bekräftades ytterligare i ett utlåtande av bankoutskottet under våren 1940.

I verkligheten var emellertid detta program föråldrat, redan då det fastslogs. I början av 1940 hade nämligen arbetare och arbetarorganisationerna enats om det första s. k. ramavtalet, varigenom inträdda och inträdande konsumtionsprisstegringar till $\frac{3}{4}$ skulle kompenseras genom åtföljande lönetillägg. När prisen — delvis under inverkan av dessa lönestegringar — därefter fortsatte att stiga, ingingos under påföljande två år två nya ramavtal, som stadgade halv lönekompensation. Fram till 1943 hade alltså programmet om stabila penninglöner vid produktivitetsbetingade varuprisstegringar till större delen inte visat sig möjligt att genomföra. Men programmet hade dock haft en mycket stor betydelse, ty utan detsamma hade löntagarna säkerligen krävt full kompensation för prisstegringarna, vilket i sin tur hade gjort hela inflationen mycket starkare.

På en annan och viktig punkt hade man även officiellt genast från början avvikit från det penningpolitiska principprogrammet. I 1939 års princippropositioner hade man nämligen förklarat, att vissa viktiga allmänna konsumtionsvaror av socialpolitiska skäl borde hållas nere genom subventioner och alltså i sista hand genom skatter, varvid man främst tänkte på olika slag av kolbränslen. Sedermera med den svaga skörden 1940 och missväxten 1941 fick denna inställning sin huvudsakliga betydelse för prissättningen på olika slags jordbruksprodukter. För att eliminera missväxternas livsmedelsfördyrande verkningar gav man sålunda 1940/41 i sub-

ventioner ut över 200 milj. kr. och under 1941/42 närmare 400 milj. kr. (med väsentligt högre kronvärde än nu). Subventionerna voro dels producentsubventioner för fodermedel och mjölk och smör, dels konsumentsubventioner för mjöl samt matfetts- och mjölk-rabatter för ett stort antal lägre inkomsttagare. Subventionerna pressade naturligtvis budgeten och skattemedlen hårt, men måste ändock i en sådan tid av allmänt trångmål anses ha varit ganska befogade.

Sedan med fredsslutet utrikeshandelns krigssvårigheter upphört, uppstod på livsmedelsområdet en situation liknande den under 1941—43, nämligen under året 1947/48 till följd av den svaga skörden 1947. Till följd därav fick jordbruket ett samlat inkomstunderskott av nästan 200 milj. kr. Därav fick jordbruket enligt den bekanta 4 %-regeln bära 100 milj. kr. självt. Det återstående underskottet täcktes dels genom några mindre prishöjningar av tillsammans 20 milj. kr. värde, dels och huvudsakligen genom 75 milj. kr. såsom missväxtbidrag för mejerimjölk, varav $\frac{1}{3}$ utgick såsom bidragsförhöjning till de hårdast drabbade områdena. Att under detta fredsår tillgripa subventioner såsom den huvudsakliga hjälpen motiverades av livsmedelskommissionen med att »det i rådande penningpolitiska läget icke syntes önskvärt att tillfälliga förändringar i skördeutfallet finge påverka konsumentprisnivån». Motiveringen kan inte anses överensstämma med de tidigare godtagna, solida penningpolitiska principerna.

År 1951 inträffade till följd av svartrost och dåligt bärgningsväder betydande skador på vete- och foderskörden, som tillsammans med betydande höjningar av lantarbetarlönerna i början av 1952 förorsakade ett beräknat inkomstunderskott för jordbruket under året 1951—52 av 330 miljoner kr. Genom överenskommelse mellan jordbruksministern och jordbrukarorganisationerna och med förbigående av jordbruksnämnden beslöts, att denna förlust till större delen skulle täckas dels genom vissa begränsade prishöjningar till 43 milj. kr. värde, dels med statssubventioner till ett värde av 245 milj. kr. Med hänsyn till att vissa mera reguljära betydande subventionsbelopp för olika jordbruksändamål både under föregående och efterföljande år utgått, får det av 1951 års skördeskador direkt förorsakade subventionsbeloppet kanske bestämmas till drygt 150 milj. kr., vilket dock även då starkt överstigit de av skördeskadorna föranledda prishöjningarna. Jordbruksministern motiverade prishöjningarnas begränsning med att »den marknadsmässiga möjligheten att erhålla inkomstökningar genom prishöjningar varit myc-

ket begränsade», vilket förefaller egendomligt i ljuset av de nu för 1955—56 föreslagna prishöjningarna.

Nu har det ju under hösten framkommit, att jordbruket till följd av årets svaga skörd har att räkna med ett samlat inkomstunderskott av 500 milj. kr. Härav skall jordbruket enligt 4 %-regeln själv bära 160 milj. kr. Av återstoden, 360 milj. kr., skall 240 milj. täckas genom betydande höjningar av vissa olika livsmedelspris och återstoden 100 milj. kr. genom direkta subventioner. Av de sistnämnda skall en stor del utgå till de av skördeskadorna särskilt hårt drabbade jordbrukarna.

De prispolitiska huvudprinciperna från krigets början att produktivetsförsämrande händelser skulle medföra motsvarande prisstegringar utan därtill kopplade lönekomensationer tillämpades såsom ovan angivits under kriget blott i viss utsträckning beträffande de produktivetsförsämringar, som inträdde till följd av handelsavspärningen, men inte alls beträffande dem som följde 1940 och 1941 års missväxter. Även 1947 och 1951, då inga sådana handelssvårigheter förelågo, tillämpades dessa huvudprinciper blott i obetydlig utsträckning beträffande dessa års skördeskador. För innevarande år ha principerna däremot i huvudsak kommit till heders just beträffande den på skördeskadorna beroende produktivetsförsämringen, vilket ur principiell prispolitisk synpunkt måste betecknas som tillfredsställande.

Om missväxt eller skördeskador träffat olika delar av ett land med mycket olika styrka, uppstå nödvändigtvis invecklade problem rörande det utgående jordbruksstödet fördelning. Att i sådant fall låta generella prishöjningar utan vidare utgöra den enda jordbrukshjälpen skulle leda till att de landsdelar, som haft små eller inga skördeskador, skulle få betydande extravinst, medan de skördeskadade landsdelarna med små skördar skulle få relativt små fördelar av prishöjningarna. I sådana fall blir det nödvändigt att låta beslutade direkta subventioner uteslutande gå till de skördeskadade landsdelarna. Vidare blir det i allmänhet nödvändigt att av de oskadade landsdelarnas på prishöjningarna grundade merinkomster överföra en stor del till de skördeskadade landsdelarna. Detta kan ske genom uttagande av särskilda mjölk- och slakthusavgifter i de förstnämnda landsdelarna. Betydande mättnings- och avvägnings-svårigheter uppstå naturligtvis härvidlag, men i principen är saken klar.

Man konstaterar med tillfredsställelse att den nu antagna jordbrukshjälpen under opinionens tryck kommit att få ovannämnda

differentierade form i avsevärt högre grad, än som från början var avsett vid överenskommelsen mellan jordbruksnämnden och jordbruksorganisationerna. Även generellt sett är detta tillfredsställande, eftersom det visar, att sådana ursprungliga intresseavtal inte ovillkorligen behöva bli avgörande, utan att regeringens och riksdagens formella prövningsrätt dock under vissa omständigheter kan bli reell.

De jordbruksprodukter, varå prishöjningar nu senast beslutats, främst mjölk och smör samt kött och fläsk, äro ju de som främst hålla på att bli drabbade av produktionsminskningar. En viss konsumtionsminskning kommer säkerligen att inträda på de prishöjda produkterna till förmån för de icke prishöjda, och detta är ju i den uppkomna bristsituationen också riktigt. Man har sålunda att räkna med en viss konsumtionsövergång från kött och fläsk till fisk och en viss övergång från all sådan djurföda till vegetabilisk föda. Eftersom margarinpriset dess bättre inte kommit att höjas genom någon accishöjning, kommer säkerligen en viss övergång av konsumtionen från smör till margarin med ett ökat ianspråktagande av svensk rapsolja att ske, vilket ju också ligger i linje med den naturliga utvecklingen. Trots alla sådana konsumtionsomläggningar kommer dock säkerligen livsmedelskontot för de flesta konsumenterna under det instundande året att ställa sig något högre än närmast tidigare. En viss inskränkning i andra konsumtionsriktningar blir därför påkallad, vilket ju i nuvarande situation också är rimligt.

Av de penningpolitiska och allmänekonomiska principer, som tagit sig uttryck i de senaste av skördeskadorna betingade prishöjningarna på viktiga jordbruksprodukter, följer också att prishöjningarna böra gå tillbaka, i den mån följande års skördar bli av normal omfattning. Eventuella krav på att i sådana lägen helt eller delvis konservera dessa prishöjningar böra tydligen inte accepteras. På längre sikt bör tvärtom vissa nuvarande artificiella agrara stödåtgärder avvecklas. Härvid kommer främst den onaturliga margarinaccisen — under dess nuvarande menlösa benämning, »regleringsavgift för fettråvaror» — i fråga. Det enda motivet för denna skatt på en allmän, viktig och föga produktionskostnadskrävande konsumtionsvara har ju varit att höja dess pris och därmed hålla nere dess konsumtion till förmån för det mycket mer produktionskostnadskrävande smöret. Detta är ju en nationalekonomiskt sett mycket skadlig och orimlig anordning. När smörpriset efter en kommande bättre skörd åter sänkes, borde margarinaccisen och

-priset samtidigt sänkas från nuvarande stabila nivå, intill dess så småningom hela accisen helt avvecklats. (Jämför C. E. Odhners instruktiva arbete »Jordbruket vid full sysselsättning», 1953, sid. 145 f.) Om den härav följande minskade smörkonsumtionen främst skulle gå ut över småbruken, är ju detta en utveckling, som ligger i överensstämmelse med både det nationalekonomiska förnuftets fordringar och åtminstone vissa av de faktiskt överenskomna jordbrukspolitiska riktlinjerna.

Det parlamentariska spelet på detta område har f. n. fört till följande egendomliga resultat. Alla riksdagspartier äro överens om, att småbruken bör reduceras i antal, och alla partier äro överens om, att småbrukarnas antal bör hållas oförminskat. Denna parlamentariska tvetydlighet bör genom en effektiv strålkastarbelysning bringas att upplösas eller åtminstone försvagas. Konsumenternas extrabeskattning genom den irrationella margarinaccisen bör avvecklas och inom inte alltför lång tid bringas att upphöra. De sedvanliga statssubventionerna till småbruk genom s. k. leveranstillägg m. m. böra också nedpressas med sikte på totalavveckling. Givetvis bör avvecklingsprocessen ske skonsamt mot de medelålders och äldre småbrukarna. Såvida de inte kunna erhålla annat likvärdigt arbete i hembygden, böra mjölkpristillägg åt dem få fortsätta under deras återstående yrkesverksamma tid, men inte längre. Allt detta utgör ju invecklade frågor, som här inte närmare kunna beröras. De angelägna ha blott varit att här understryka själva huvudprincipen.